
LÁZÁR ISTVÁN DÁVID

***Obsequium amicos, veritas odium parit:* Petrarca és Cicero „barátsága”**

*It is an often mentioned and well-known fact, that Cicero was the closest to Petrarch among the greatest of the ancient world. This is evidenced, among other things, by the fact that he quotes him for countless times, often very long, and that in the *Rerum familiarium libri XXIV*, which was inspired by Cicero, in the letter group called by the summarizing title *Antiquis illustrioribus* collection, two epistles are addressed only to him. Almost without exception, Petrarch selects in his moral philosophical writings one work of Cicero as a starting point, and elaborates his own thoughts reflecting on the antique predecessor's views. In my presentation, I outline some of these, and with its help I try to present the “friendship” that spans thousands of years.¹*

Petrarca egyik levélgyűjteményében, a *Familiarium rerum libri*² 24. könyvében található egy tíz darabból álló levélcsoport, amelyet a szakirodalom (Petrarca megnevezése nyomán)³ *Antiquis illustrioribus* összefoglaló címmel szokott említeni, melynek címzettjei az antikvitás kiemelkedő auktorai, pl. Horatius, Vergilius Seneca, valamint Cicero, akihez két levél is szól. Nem véletlenül emelkedik ki Cicero a többi antik címzett közül, ugyanis Petrarca az ókori szerzők közül egyértelműen ő gyakorolta a legnagyobb hatást. Életművének csaknem minden darabjában számos alkalommal tesz említést Cicero iránti elismeréséről, gyakran és

---

¹ A publikáció elkészítését az MTA-SZTE Antikvitás és Reneszánsz: Források és Receptió Kutatócsoport (TK2016-126) támogatta.

² Az alábbiakban a következő kiadásra hivatkozom: F. PETRARCA, *Opere. Canzoniere – Trionfi – Familiarum Rerum Libri* (Biblioteca Universale Sansoni 68), Firenze, 1992. (A továbbiakban: *Familiares*.)

³ *Familiares* 24, 2, 6.

hosszasan idézi, illetve utal szövegeire. Cicero műveit már kora gyermekkorában elkezdte tanulmányozni. Erről idős korában, élete végéhez közeledve, az *Öregkori levelek* egyik darabjában így ír:

...már gyermekkoromban, amikor a többiek mindannyian Prosperust vagy Esopust csodálták, én Cicero könyveit tanulmányoztam. Abban az életkorban persze semmit sem érthettem meg, csupán a szavak gyönyörűséges hangzása ragadott meg olyannyira, hogy bármi mást is olvastam vagy hallottam, az rekedtnak és hamisnak tűnt számomra.⁴

Többek között ezért lehetett hallatlanul izgalmas számára, amikor 1345-ben Veronában a káptalani könyvtárban felfedezett Cicero leveleiből tizenhat könyvnyit: az Atticushoz, Quintushoz és Brutushoz szólókat, valamint egy, a neve alatt fennmaradt, Octavianushoz íródott episztolát.⁵ A korábban számára ismeretlen szöveg olvasása nagy örömmel és izgalommal töltötte el, s késlekedés nélkül, saját kezével másolva készített magának egy példányt. Csaknem másfél évtizeddel később, 1359-ben így ír erről:

...saját kezemmel ... másoltam le, pedig épp beteg voltam, azonban testi gyengeségemet és a munka fátalmát legyőzte hatalmas szeretetem, az élvezet és a birtoklásvágy.⁶

A cicerói levelek megismerése arra indította, hogy saját leveleiből is hasonlóképpen gyűjteményeket állítson össze különböző koncepciók mentén. Leveleinek gyűjteményeit – mint csaknem minden művét – Petrarca igen hosszú időn keresztül csiszolgatta, számos alkalommal átdolgozta. Ez alól a *Familiare*s sem kivétel. A kötet a költő életének igen nagy szá-

---

⁴ F. Petrarca, *Epystolae seniles* 16, 1, 1: ...*ab ipsa pueritia, quando ceteri omnes, aut Prospero inhiant, aut Esopo, ego libris Ciceronis incubui...* Et illa quidem etate nichil intellegere poteram, sola me verborum dulcedo quedam et sonoritas detinebat, ut quicquid aliud vel legerem, vel audirem, raucum mihi, longaeque dissonum videretur.

⁵ A *Familiare*s kialakulásának és datálásának kérdéséhez ld. pl. DOTTI (1992) vonatkozó fejezeteit; a levélgyűjtemény programjának és kompozíciójának kitűnő elemzését tartalmazza ANTOGNINI (2008).

⁶ *Familiare*s 21, 10, 15: ...*ipse ... manu propria ... scripsi, adversa tunc valitudine, sed corporis incommodum et laborem operis magnus amor et delectatio et habendi cupiditas vincebant.*

kaszát – négy évtizedét – fogja át: a legkorábbi levél 1326-ból való, a legkésőbbi pedig 1366-ból, amikor a végleges változat elkészült.

A gyűjtemény élén álló, szeretett barátjának, Szókratésznek (Ludwig van Kempen) szóló levél tanúsága szerint 1348 után⁷ kezdte el baráti leveleinek összeállítását. Az ajánló levél alaptónusa arra utal, hogy a költő igen komor hangulatban írhatta, amin nem is csodálkozhatunk, hiszen az 1348-as év, a pestisjárvány fájdalmas veszteségeket okozott neki; nemcsak Laurát veszttette el, de a pestis áldozatává vált igen sok barátja, támogatója. Maga is a halálra készül: „egy vigaszom van: mi is követjük őket, akiket előreküldtünk.”⁸ A halálvárás számvetésre, összegzésre készíti:

Én már a csomagomat állítom össze, s ahogyan szokták, akik költöz-
ködnek, számba veszem, hogy mit vigyek magammal, mit osszak szét
a barátaim között, s mit vessek tűzre.⁹

Az összegzés együtt jár bizonyos őszinte önvizsgálattal, önmagába nézéssel, melynek során röviden áttekinti élettörténetét, s ezzel összefüggésben írásmódjának folyamatos változását is. Szégyenkezéssel tekint stílusa lanyhulására, azonban reméli, hogy túljut a válságon, a mélypon-
ton, s lelki gyógyulásával párhuzamosan írása is új lendületet vesz, ami – reményei szerint – élete végéig megmarad. Erről így ír:

Szégyellem, hogy életem megbicsaklott, elpuhultam: mert íme, amint
leveleim sora is tanúsítja, kezdetben beszédem erőteljes és józan volt,
ami az egészséges lélek jele, olyannyira, hogy nemcsak magamat, ha-
nem gyakran másokat is megvigasztaltam; a későbbiekben napról
napra törekenyebbé és silányabbá vált, telis-teli férfihez nem illő pa-
naszkodással. [...] Meglátod, napról napra egyre lelkesebben fogok
beszélni; ha pedig valami tollamra méltó tárgy adódik, stílusom is

⁷ *Familiares* 1, 1, 2: *Millesimus trecentessimus quadragessimus octavus annus est, qui nos solos atque inopes fecit...* E levelet a szakirodalom többsége 1350-re datálja.

⁸ *Familiares* 1, 1, 2: *Unum est solamen: sequemur et ipsi quos premisimus.*

⁹ *Familiares* 1, 1, 3: *...ego iam sarcinulas compono, et quod migraturi solent, quid mecum deferam, quid inter amicos partiar, quid ignibus mandarem, circumspicio.*

egyre erőteljesebb lesz. Bizony sok minden adódik: úgy gondolom, egyszerre fog életem és az írásom véget érni.¹⁰

A gyűjtemény összeállítása is az összegzésnek köszönhető. Ugyanis amikor számba vette, hogy művei közül melyek is pusztultak el „természetes úton”, azaz az egerek és a könyvmolyok tevékenysége következtében, a többit ismét kezébe vette, átolvasta. Ennek során ő maga is segített az enyészetnek:

több mint ezer különféle költeményemet és leveletem – nem mintha egy sem tetszett volna közülük, hanem mivel több gondot okoztak, mint örömet – tűzre vetettem, hogy az javítsa ki őket.¹¹

Eközben pillantása egy félredobott levélkötegre esett, amelyről eszébe jutott barátainak tett ígérete, nevezetesen az, hogy írásait elküldi nekik. Ez, a barátaik iránt érzett szeretet „mentette meg” a teljes pusztulástól leveleit, „egyébként a többivel együtt elégtek volna.”¹² Nem tudhatjuk, hogy vajon valóban ilyen romantikus körülmények között látott-e hozzá Petrarca a *Familiares* összeállításához, az azonban bizonyos, hogy életében jelentős szerepet töltöttek be a barátok, és érzelmei között a barátság volt az egyik legfontosabb.¹³

Éppen az a tény, hogy számos különböző életkorú, társadalmi és vagyoni helyzetű, jellemű stb. barátjához szólnak a levelei, okozza a gyűjtemény változatosságát, a fellelhető belső ellentmondásokat. Komoly nehézséget jelent tehát számára a kötet megkomponálása, hiszen mindenkire *ad hominem* szól,¹⁴ és ennek következtében nem várható el

¹⁰ *Familiares* 1, 1, 38 és 44: *Pudet vite in mollitiem dilapse: ecce enim, quod epystolarum ordo ipse testabitur, primo michi tempore sermo fortis ac sobrius, bene valentis index animi, fuerat, adeo ut non me solum sed sepe alios consolarer; sequentia in dies fragiliora atque humiliora sunt, neque sat virilibus referta querimoniis. [...] Animosius in dies agere videbis, animosius loqui; et siquid forte stilo dignum se obtulerit, erit stilus ipse nervosior. Multa sane se offerent: scribendi enim michi vivendique unus, ut auguror, finis erit.*

¹¹ *Familiares* 1, 1, 9: *...mille, vel eo amplius, seu omnis generis sparsa poemata seu familiares epystolas – non quia nichil in eis placuisset, sed quia plus negotii quam voluptatis inerat – Vulcano corrigendas tradidi.*

¹² *Familiares* 1, 1, 11: *...alioquin ... cum reliquis arsissent.*

¹³ Vö. LÁZÁR (2014: 124–132).

¹⁴ *Familiares* 1, 1, 28: *Prima quidem scribentis cura est, cui scribat attendere...*

a szerkesztés egységessége. Az általa ismert antik levélszerzőknek ebből a szempontból szerencsésebb volt a helyzetük, csak néhány címzettje volt írásaiknak: „Cicero Brutusnak, Atticusnak és Cicerónak, tudniillik testvérének és fiának, Seneca Luciliusán kívül csak néhányaknak írt.”¹⁵

Éppen a kötet „egyenetlenségei” miatt tart is a kritikától, hiszen „aki a parton ül karba tett kézzel, az könnyen nyilváníthat véleményt a kormányos hozzáértéséről”.¹⁶ Ezek a körülmények indították arra, hogy kötetét ne levélgyűjteménynek nevezze, hanem *Familiarum rerum libri*-nek, ugyanis figyelembe vette Cicerónak a levélről szóló meghatározását – a levél jellemzője, hogy az, akihez szól, számára ismeretlen dolgokról értesüljön¹⁷ –, s ezért a szerteágazó tematika miatt – bár szerkesztés közben számos aktualitását vesztett mozzanatot kihagyott – változtatott a címen.¹⁸ Állítása szerint a két nagy levélíró előd – Cicero és Seneca – módszere közül inkább az előbbiét követi. Seneca leveleiben többnyire erkölcsi kérdésekkel foglalkozik, Cicero pedig családját érintő ügyekről, friss hírekről, időszerű pletykákról is szól, a filozófiával kapcsolatos nézeteit külön könyvekben fejt ki.¹⁹ Ha áttekintjük a *Familiares* huszonegy könyve leveleinek tematikáját, azt találjuk, hogy szerzőnk mindkettejük példáját követi: nem csupán aktualitásokat, magán természetű ügyeket tárgyal, hanem igen gyakran a filozófiához tartozó kérdéseket is.

Ajánló levelében Petrarca kitér arra is – nehogy az olvasó nagyon meglepődjön –, hogy miért tartalmaz a gyűjtemény néhány jeles antik

¹⁵ *Familiares* 1, 1, 20: ...Cicero Bruto Athico et Ciceronibus suis, fratri scilicet ac filio; Seneca perpauca [epystolas] preterquam Lucilio suo scribit. Ez a hely utal arra, hogy amikor Petrarca 1345-ben a veronai könyvtárban megtalálta Cicero leveleinek gyűjteményét, ezek közül hiányoznia kellett az *Ad familiares*nek. Vö. PACCA (1998: 135).

¹⁶ *Familiares* 1, 1, 36: ...complosis in litore manibus sedenti, facile est ferre quam velit de gubernatoris arte sententiam.

¹⁷ Cic. *Q. fr.* 1, 13, 7.

¹⁸ Erre inti Seneca Ciceróval szemben megfogalmazott kritikája is: Cicero ... *facere Atticum iubet, ut etiam si rem nullam habebit, quod in buccam venerit, scribat* – „Cicero elvárta Atticustól, hogy ha nincs is semmi mondanivalója, írja meg, azt, ami éppen eszébe jut” (Sen. *ep.* 118, 1).

¹⁹ *Familiares* 1, 1, 32: Seneca ... *quicquid moralitatis in omnibus fere libris suis erat, in epystolis conguessit; Cicero autem philosophica in libris agit, familiaria et res novas ac varios illius seculi rumores in epystolis includit.*

szerzőhöz szóló írást. A kiindulópont itt is természetesen az általa szeretett és nagyra becsült Cicero. Elmondása szerint, amikor hasonló nehézségekkel kellett szembenéznie, mint Cicerónak, felháborodott az antik nagyság magatartásán. Elsősorban azon, hogy szorongatott helyzetében tétován viselkedett, állhatatlan lett, akiket korábban dicsért, azokat szidalmazta. Ezek a jellembeli-magatartásbeli botlások indították arra, hogy mintha kortársa lenne, barátilag figyelmeztesse hibáira.²⁰ Ugyancsak a harag, a felháborodás vezette Senecához szóló levele megírásában, miután az *Octavia* című tragédiáját ismét elolvasta. A többi antik szerzőhöz szóló levele megírásakor is szinte elfeledkezett az időről, ami elválasztja őt tőlük. Megtudjuk azt is, hogy több levelet is intézett az antikokhoz, mint amennyit kezünkben tartunk, azonban ezek az említett „tűzvészben” elpusztultak.²¹

A *Familiaries* 24. könyvének 2. levelében részletesebben is kifejti, hogy miként kell értelmezni Ciceróval szembeni kritikus megjegyzéseit. A levél a vicenzai költőhöz, Enrico Pulicehez szól, 1350-ben keletkezett. Elbeszélése szerint Padovából elutaztában Vicenzában, szállásán egy baráti társaság gyűlt össze Pulice vezetésével. Az esti beszélgetés során számos irodalmi kérdésről esett szó, s eközben poggyászából – miközben beszélgetésük során Ciceróra terelődött a szó – előkerült levélgyűjteményének kötete is. Mivel pedig kiderült, hogy Petrarca nem csupán az elragadtatás hangján szól az antik auktorokról, a társaság egyik idős tagja védelmébe vette Cicerót. Ennek kapcsán alkalma nyílik annak kifejtésére, hogy közölje azon gondolatait, amelyek az *antiquis illustrioribus* megírását, hangnemét indokolttá teszik.

...mivel egyértelmű, hogy az emberi dolgokban semmi sem lehet tökéletes, és nincs olyan ember, akiben ne lehetne olyasmit találni, amit még egy jószándékú bíráló is ne róna fel neki joggal, úgy történt, hogy bár Ciceróban – aki számomra mindenki előtt leginkább szeretetre és tiszteletre méltó – csaknem minden tetszik nekem, akinek ragyogó ékesszólását és istenadta tehetségét csodálom, erkölcsének változé-

---

²⁰ *Familiaries* 1, 1, 42: ...*tamquam coetaneo amico, familiaritate que michi cum illius ingenio est, quasi temporum oblitus, scriberem et quibus in eo dictis offenderer admonerem.*

²¹ *Familiaries* 1, 1, 43: ...*quaedam in illo publico incendio perierunt.*

konyságát, és állhatatlanságát – amit számos jel nyilvánvalóvá tesz – mégsem dicsérem.²²

A vitát a legerősebb érveléssel zárja le: „Cicero nem volt Isten, tehát tévedhetett, és bizony tévedett is”.²³

Összefoglalóan ezt mondja az *antiquis illustrioribus*ról:

Játszottam ezekkel a nagy tehetségekkel, talán óvatlanul, ám szeretettel, ám együttérzéssel és – úgy gondolom – őszintén; néha – állítom – őszintébben, mint szándékoztam.²⁴

A *Familiaries*ben két Ciceróhoz szóló levél szerepel, melyek hangvétele teljesen elüt egymástól. Az elsőben jellembeli fogyatékoságait ostromozza, a másodikban pedig tehetségét magasztalja.

Az első levél keletkezési dátuma 1345. június 16., azaz nem sokkal azután írta, hogy Veronában megtalálta a Cicero leveleinek nagy részét tartalmazó kódexet. Ezekből a korábbi elképzeléseihez képest sokkal alaposabban „megismerte” Cicerót, s árnyaltabbá vált képe róla, többek között morális hibáiról, politikai tévedéseiről is. Amellett, hogy Cicero iránt érzett szeretetét többször is hangsúlyozza,²⁵ sorsát fájlalja, igen súlyos kritikával illeti. Ezeket a következők szerint lehet csoportosítani.

Gyakran keveredett politikai viszályokba, s még idős korában, számos keserű tapasztalata ellenére sem hagyott fel ezekkel. Mindez oda vezetett, hogy filozófushoz méltatlanul halált volt kénytelen elszenvedni. Igaz tehát Cicero önjellemzése: „óvatlan és bajkeverő öregember.”²⁶ Nem hallgatott jóakaróinak tanácsára, sőt gyakran saját jobb meggyőző-

²² *Familiaries* 24, 2, 4: ...*quoniam in rebus mortalium nichil constat esse perfectum, nullusque hominum est in quo non aliquid quod merito carpi queat, modestus etiam reprehensor inveniat, contigit ut dum in Cicerone, velut in homine michi super omnes amicissimo et colendissimi, prope omnia placerent, dumque auream illam eloquentiam et celeste ingenium admirarer, morum levitatem multisque michi deprehensam indiciis inconstantiam non laudarem.*

²³ *Familiaries* 24, 2, 10: ...*homo fuit, et errasse profecto potuit et erravit.*

²⁴ *Familiaries* 24, 2, 16: *Lusi ego cum his magnis ingeniis, temerarie forsitan sed amanter sed dolenter sed ut reor vere; aliquanto, inquam, verius quam vellem.*

²⁵ Ld. pl. a következő kifejezéseket: ...*a vera caritate profectum...*; *tui nominis amantissimus* (*Familiaries* 24, 3, *passim*).

²⁶ Ps-Cic. Oct. 6: *O meam calamitosam ac praecipitem senectutem!*

dése ellenére cselekedett. Az őt körülvevő befolyásos emberek megítélésében is gyakran állhatatlan volt, későbbi vélekedése róluk a korábbiakkal szöges ellentétben állt. Bizonyos esetekben ez magyarázható, pl. Antonius elleni haragját a köztársaság szeretete indokoltá teszi. Brutusszal szemben azonban nincs mentsége,²⁷ hiszen Augustusszal baráti hangnemet ütött meg. Hiába beszélt sokszor az erényekről, ha nem gyakorolta azokat: „Mit használ, hogy másokat oktatsz, ha mindig gyönyörű szavakkal beszélsz az erényekről, ha eközben éppen önmagadat nem hallod meg?”²⁸ Összességében véve tulajdonképpen úgy véli, hogy Cicero számára sokkal hasznosabb lett volna, ha egyáltalán nem lép politikusi pályára, hanem megmarad a filozófia tanulmányozása mellett.²⁹ Ezt a véleményét éppen Cicerónak egy Atticushoz szóló leveléből vett idézettel támasztja alá.

Ciceróhoz szóló második levele hozzávetőleg fél évvel későbből, 1345. december 19-ről datálódik. Ennek hangvétele az előbbitől teljesen eltérő. Noha nem tagadja előző értéktételeinek érvényességét, most egészen más a témája. Mindenekelőtt visszautal előző levelére, amelyben szemrehányásokkal illette Cicerót, és „mentegetőzéseként” éppen őt idézi. Az idézett hely azonban önmaga is idézet, ahol Cicero Terentiuszt idézi: „Ám valahogyan igaz az, amit barátom *Andria* című darabjában mond: »Az elnézés barátokat szerez, a szókimondás gyűlölséget.«”³⁰ Azon túl, hogy játékosan és egyben elegánsan „megduplázza” a hivatkozást, és így retorikailag erősebbé válik az *auctoritas*, Cicero tekintélyével is igazolja eljárása jogosságát, t.i. hogy antik szerzőkhöz szóló *epistulákat* illeszt a *Familiars*be, hiszen ő is egy nála jóval korábban élt szerzőt nevez „barátomnak” (*familiaris meus*).

²⁷ Ehhez ld. HAVAS (2004), aki a mű egyik lehetséges olvasatának tekinti azt, hogy Cicero mintegy „ideológiai alapot” szolgáltat Caesar gyilkosai számára.

²⁸ *Familiars* 24, 3, 6: ...*quid enim iuvat alios docere, quid ornatissimis verbis semper de virtutibus loqui prodest, si te interim ipse non audias?*

²⁹ *Familiars* 24, 3, 7: *Ah quanto satius fuerat philosopho presertim in tranquillo rure senuisse, de „perpetua illa”, ut ipse quodam scribis loco [Att. 10. 8. 8], „non de hac iam exigua vita cogitantem”, nullos habuisse fascas, nullis triumphis inhiasse, nullos inflasse tibi animum Catilinas.*

³⁰ Cic. *Lael.* 24: *Sed nescio quo modo verum est, quod in Andria familiaris meus dicit: Obsequium amicos, veritas odium parit* (A főszövegben Maróti Egon fordítása olvasható).

Petrarca a címzett személyiségét több aspektusból röviden jellemzi:

Te, Cicero ... emberként éltél, szónokként beszéltél, filozófusként írtál; az életedet vetettem szemedre, nem a tehetségedet, nem a nyelvezettedet, hiszen az előzőt csodálom, az utóbbi ámulatba ejt; életedből sem hiányolok mást, mint az állhatatosságot.³¹

E levelében a római ékesszólás atyjaként szólítja meg Cicerót, akinek „forrásából öntözi réjtjét”.³² Korának ékesszólását teljes mértékben tőle eredezteti, a költői hagyományba azonban bevonja Vergiliust, s tulajdonképpen kettejüket teszi meg az irodalom egésze – a próza és a költészet – számára követendő mintául, elismerve ezzel Seneca róluk alkotott véleményét.³³ Vergilius költészetben betöltött vezető szerepének hangsúlyozása nem ellentétes Cicero megítélésével, hiszen ő is elismerő szavakkal méltatta az ifjú mantovai költőt, aki erre még évtizedek múltán is élénken emlékezett. Vergilius kiemelkedő tehetségét Propertius is megerősíti:

*cedite Romani scriptores, cedite Grai!
nescio quid maius nascitur Iliade.
(Prop. 2, 34, 65)*

Levelének folytatásában Petrarca a cicerói életmű sorsáról számol be. Valóban beszámolótl olvasunk, Petrarca mintha baráti érdeklődésre válasszolna, úgy közli a szomorú valóságot: Cicero nevét szinte mindenki ismeri, azonban ezentúl mást szinte egyáltalán nem; műveit csak igen kevesen olvassák. Ennek több oka lehet, a korszellem, a tehetségtelenség, a lustaság, de leginkább az, hogy az emberek vágyai általában másra irányulnak.³⁴ Írásainak csak töredéke maradt fenn, de ezeknek jó ré-

³¹ *Familiares* 24, 4, 2: *Tu quidem, Cicero ... ut homo vixisti, ut orator dixisti, ut philosophus scripsisti; vitam ego tuam carpsi, non ingenium non linguam, ut qui illud mirer, hanc stupream; neque tamen in vita tua quicquam preter constantiam requiro.*

³² *Familiares* 24, 4, 4: *...tuis ... prata de fontibus irrigamus.*

³³ *Sen. contr.* 3, 8: *Ciceronem eloquentia sua in carminibus destituit; Vergilium illa felicitas ingenii in oratione soluta reliquit.*

³⁴ *Familiares* 24, 4, 11: *Fama rerum tuarum celeberrima atque ingens et sonorum nomen; perrari autem studiosi, seu temporum adversitas seu ingeniorum hebetudo ac segnitias seu, quod magis arbitror, alio cogens animos cupiditas causa est.*

sze annyira szomorú állapotban, megcsonkultan vagy romlott szöveggel, hogy „*talán jobb lett volna, ha ezek is elvesznek*”.³⁵

Róma városának helyzetéről sem mondhat semmi biztatót az elkötelezett köztársaságpárti Cicerónak. Tényeket nem említ, ám éppen ezzel jelzi, hogy a város helyzete igencsak gyászos:

Jobb lett volna, ha erről hallgatok; hidd el nekem, Ciceróm, ha hallanád, milyen a helyzetünk, könnyekre fakadnál, akár az égben akár az alvilágban tartózkodsz.³⁶

Mi jellemzi tehát Petrarca és Cicero (illetve a többi *antiqui illustriores*) kapcsolatát? Úgy vélem, e kérdésben mindenekelőtt a műfaj megválasztásának van kiemelt jelentősége. Petrarca levelet ír, azaz közvetlenül, baráti hangnemben szólítja meg a címzetteket, ezzel utalva bensőséges kapcsolatokra. A műfaj formai követelményeinek is (üdvözlés, utalás korábbi leveleikre, friss hírek iránti érdeklődés, azok közlése, elköszönés stb.) eleget tesz, mintha valóban misszilisekről lenne szó. Így tehát a fikció szerint kortársaihoz szól, azonban nem helyezkedik bele teljesen ebbe a szerepbe, finoman egyensúlyoz a valóságos és a fiktív idő között. Többször utal arra, hogy az évszázadok szakadéka választja el őt tőlük, így egyszerre jelen van a levelekben az intimitás, illetve a távolságtartás. A bizalmas, baráti kapcsolat teszi lehetővé Petrarca számára, hogy a csodálat, a tisztelet számos megnyilvánulása mellett kritikai hangnemet is megüthessen, szellemi teljesítményük elismerésének kifejeződése mellett felróhassa nekik morális botlásaikat. Annak, hogy a levelek megírásával mintegy baráti kapcsolatba kerül az antik szerzőkkel, egyéb következményei is vannak; mindenekelőtt az, hogy egyenrangúvá válik velük. Ezáltal azonban a petrarcai attitűd is gyökeresen megváltozik: az *imitatió*t felváltja az *aemulatio*, s ezáltal lehetővé válik számára, hogy auktor-társai, barátai bírálatában az említett, morális hibákat kárhoztató ítéletén túl írásaikról is véleményt mondjon. Ebben is „kapóra jön” neki a fiktív idő és a valós idő tetszés szerinti váltogatásának lehetősége: hol

³⁵ *Familiares* 24, 4, 14: ...*prope melius fuerit periisse.*

³⁶ *Familiares* 24, 4, 16: *Verum enimvero tacere melius fuerit; crede enim michi, Cicero, si quo statu res nostrae sint audieris, excident tibi lacrimae, quamlibet vel celi vel erebi partem tenes.*

kortárs szerzőként, hol a kései kor filológusaként – aki csak részleges ismeretekkel rendelkezik³⁷ – szemlélheti barátait.

Felhasznált irodalom

- ANTOGNINI 2008 R. ANTOGNINI, *Il progetto autobiografico delle Familiars di Petrarca*, Milano, 2008.
- DOTTI 1992 U. DOTTI, *Vita di Petrarca* (Biblioteca Universale Laterza 370), Roma, 1992.
- HAVAS 2004 HAVAS L., *Utószó*, in: M. T. Cicero, *Az istenek természete*, Szeged, 2004.
- LÁZÁR 2014 LÁZÁR I. D., *Petrarca és a barátság*, in: *Haereditas litteraria totius Graeco-Latinitatis II.* (AGATHA XXVIII), Tóth O. (szerk.), Debrecen, 2014, 124–132.
- PACCA 1998 V. PACCA, *Petrarca* (Biblioteca Universale Laterza 485), Roma–Bari, 1998.

---

³⁷ Ld. pl. *Familiars* 24, 9, 1: *...pene nuda rerum ad nos fama pervenerat... – „...tetteidnek szinte csak puszta híre jutott el hozzám...”*